

МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ВПЛИВУ НА ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ДОВКІЛЛЯ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Ольга ЧОПОРОВА

магістр з галузі знань «Право»

ПрАТ «ВНЗ Міжрегіональна Академія управління персоналом»

м. Київ, Україна

Руйнівна сила військових дій, вплинула на кожний компонент довкілля. Зокрема, забруднення повітря, водних ресурсів, ґрунту, постраждали ландшафти, також зазнали знищення тваринний та рослинний світ, середовища їх існування. В результаті бойових дій, промислові підприємства зазнали значних пошкоджень або порушень роботи. З яких: Запорізька, Чорнобильська, Хмельницька, Рівненська та Південноукраїнська АЕС, Київська, Дніпровська, Кременчуцька, Дністровська та Каховська ГЕС, численні теплові електростанції та теплоелектростанції, хімічні та металургійні підприємства, шахти, нафтопереробні підприємства, сховища нафтопродуктів тощо. Такі дії агресора, спричинили екологічну небезпеку, а наслідки таких дій – збільшення концентрації шкідливих речовин у повітрі, воді, ґрунтах. Ризики постійно зростають та можуть призвести до надзвичайних ситуацій. Уламки від вибухів та пошкоджень знаходяться на сміттєзвалищах або просто залишаються покинутими на землі. Військові дії спричинили величезну шкоду природоохоронним об'єктам, серед яких шістнадцять Рамсарських об'єктів, близько 160 територій Смарагдової мережі, а також, біосферні заповідники. На межі знищення Чорноморський біосферний заповідник, національні природні парки «Святі Гори», «Кремінські ліси», «Дворічанський», «Білобережжя Святослава» тощо. Катастрофічних наслідків війни зазнають Чорне та Азовське море. Активні бойові дії спричинили у Маріуполі значний витік сірководню в море. У зв'язку із триваючими бойовими діями та продовженням російської агресії, неможливо остаточно оцінити кількість забруднених та знищених територій¹.

Відповідно до наказу Державної екологічної інспекції України від 01.03.2022 №73² було створено Оперативний Штаб для фіксації, упорядкування інформації та формування єдиного реєстру збитків

¹ Вплив воєнних дій на довкілля в Україні та його відновлення до природного стану. (2023). Ю. Ю. Овчинникова (Ред.), Матеріали слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань екологічної політики на тему. Комітет Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування. С. 8.

² (б. д.). <https://www.dei.gov.ua/posts/2243>

заподіяних довікллю внаслідок вторгнення російської федерації на територію України. Метою робочої групи було сформувати перелік всіх порушень у сфері охорони навколишнього природного середовища та притягти агресора до відповідальності³. Також, відповідно до наказу Державної екологічної інспекції України від 15.04.2022 №78/1 було створено Робочу групу при Оперативному Штабі з розроблення методичних документів та порядку визначення шкоди та нарахування збитків, завданих природним ресурсам та навколишньому природному середовищу внаслідок збройної агресії російської федерації⁴. Таким чином було створено механізм який дозволяє задокументувати та обрахувати шкоду завдану довікллю для подальшого стягнення відшкодування з агресора. За даними фахівців, шкода може бути нанесена якості водного середовища, стану пелагічної та донної біоти, включаючи риб, ссавців та морських птахів. В результаті впливу воєнних дій, Україні завдаються колосальні збитки, як на морські екосистеми, так і на функціонування морегосподарського комплексу та екосистемні послуги.

О.В. Ангурець, зазначив, що одним із важливих інструментів фіксації воєнних дій та обстрілів цивільних об'єктів є автоматизовані системи моніторингу довіклля. А отже, в умовах війни вони можуть виконувати нові функції по фіксації злочинів агресорів, а також, забезпечувати рівня концентрації забруднюючих речовин. У разі оснащення станцій засобами фіксації радіаційного випромінювання та специфічних речовин, які є компонентами хімічної зброї, можливості системи моніторингу як складової цивільної оборони зростають та стають ще важливішими. Але існуючі регіональні системи стикаються з новими викликами. Експерт зазначив, що обладнання систем у фронтових та прифронтових зонах зазнали пошкодження чи знищення, а системи які знаходяться подалі від бойових дій не функціонують через відсутність фінансування, обслуговування та поточного ремонту обладнання. Наразі це призводить до втрати важливого механізму як фіксації екологічних злочинів рф, так і забезпечення розширених можливостей цивільної оборони. А отже, втрата існуючих систем значно знизить можливість оцінки стану довіклля після закінчення війни⁵.

³ Державна екологічна інспекція України. (2022, 2 березня). Wayback Machine. <https://web.archive.org/web/20220322165525/https://dei.gov.ua/posts/2150>

⁴ Фахівці УкрНЦЕМ наряду з національними та міжнародними провідними експертами з оцінки стану довіклля увійшли до складу Робочої підгрупи «Акваторія морів» при Оперативному штабі при Державній екологічній інспекції України. (б. д.) Взято з https://sea.gov.ua/index.php/2022/05/02/ukrsces_emp_inspection/

⁵ Ангурець, О. В. (2023). Роль автоматизованого моніторингу довіклля в фіксації екологічних злочинів рф. «Вплив воєнних дій на довіклля в Україні та його відновлення

В умовах повномасштабного військового вторгнення, перед науковцями постало питання щодо методів відслідковування впливів воєнних дій на довкілля. З цього приводу 26 лютого 2025 року відбулась пресконференція на тему «Цифрові інструменти дослідження та візуалізації факторів впливу воєнних дій на стан довкілля» організована МБО «Екологія-Право-Людина». Науковцями було висвітлено нові методи та інструменти для отримання ефективних результатів дослідження. З цього приводу, Доктор біологічних наук А. Куземко зазначила, що починаючи з 2014 року зроблено значний крок щодо імплементації оселищної концепції у національне законодавство й практику охорони природи. Однак, не зважаючи на те, що наукове підґрунтя було підготовлено для картування біотопів як в межах територій Смарагдової мережі, так і по всій країні, цього не було зроблено, навіть для тих типів біотопів, які охороняються в межах всієї Європи. А. Куземко підкреслила, що сьогодні значна частина типів біотопів України, які є унікальними та мають надто вузьке поширення зазнали руйнівних пошкоджень. Наприклад, поди степової зони та крейдові бори, через це навіть при незначних площах впливів ми можемо втратити ці типи назавжди. Оцінка реальних площ втрат на основі картування дозволяє розрахувати втрати можливостей різних типів біотопів та надати екосистемні послуги. Це має бути використано при розрахунку реальних втрат і обсягів відшкодування завданої шкоди довкіллю – підкреслила Анна Куземко⁶.

Результатами роботи зі створення карт поділився професор, доктор біологічних наук О. Гарбар. Оселищний підхід до збереження біорізноманіття є провідною концепцією в сучасній природоохоронній діяльності. Зазначивши, що внаслідок воєнних дій для оцінки втрат оселищного біорізноманіття об'єктів природо-заповідного фонду, важливим етапом є інвентаризація та картографування біотопів, що дасть можливість зафіксувати початковий (довоєнний) стан територій. Підкресливши, що за даними польових обстежень та дистанційного моніторингу об'єктів ПЗФ такі карти необхідні для подальшої оцінки втрат біорізноманіття на оселищному рівні. Відносно методики польових досліджень та розрахунку збитків, яка спрямована на отримання відшкодування втрат з урахуванням відновлення природних екосистем. Академік Я. Дідух пояснив, що ця методика повинна ґрунтуватися на надійній науковій основі з урахуванням ступеню пошкодження, опірності, часу відновлення екосистем та загальноновизнаних показниках екосистемних послуг, які не викликали б

до природного стану» (с. 26). Комітет Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування.

⁶ Данилов, І. (2025, 26 лютого). Як цифрові інструменти допомагають дослідити вплив війни на довкілля | UACRISIS.ORG. Взято з <https://uacrisis.org/uk/yak-tsyfrovi-instrumenty-dopomagayut-doslidyty-vplyv-vijny-na-dovkillya>

заперечень у юридичних міжнародних інстанціях. Доктор біологічних наук О. Ходосовцев, звернув увагу на важливість проведення польових досліджень для коректної документації фактів воєнних злочинів проти природи та складання картографічних матеріалів щодо змін в біотопах. Представлені результати досліджень включають основні впливи, серед яких пожежі, фортифікаційні споруди, вирви, військовий джипінг, засмічення, знеліснення, засмічення вибухонебезпечними предметами тощо. На завершення, доктор біологічних наук, І. Мойсієнко ознайомив з результатами досліджень на прикладі Національного природного парку «Кам'янська Січ». Професор зазначив, що з часу деокупації національного парку в листопаді 2022 року до нього щороку здійснюються наукові експедиції з метою вивчення шкоди заподіяної воєнними діями та моніторингу відновлення природних комплексів колишнього Каховського водосховища⁷.

Згідно з 24 принципом Декларації Ріо-де-Жанейро про навколишнє середовище та розвиток⁸ війна неминуче здійснює руйнівну дію на процес стійкого розвитку. Відповідно до цього принципу, держави повинні дотримуватись міжнародного права щоб забезпечити захист навколишнього середовища під час воєнних конфліктів та мають співпрацювати, за необхідності, для подальшого його розвитку. В діях держави-агресора, також спостерігаються порушення міжнародних гуманітарних та природоохоронних угод, серед яких, Женевські конвенції, Конвенції про захист Чорного моря від забруднення⁹, Рамсарська конвенція про водно-болотні угіддя¹⁰ та ін. Саме тому, зараз важливо фіксувати злочини російської федерації проти довкілля, щоб у майбутньому мати можливість притягнути винних до відповідальності. З огляду на масштаби завданої шкоди довкіл्लю України, постає потреба в пошуку ефективного та сучасного шляху покращення екологічного стану всієї держави та окремих міст. Також, необхідно об'єднати співпрацю між науковцями, журналістами, правоохоронними органами та органами влади, щодо питання розслідування екологічних злочинів та документування впливів війни на довкілля.

⁷ Прес-брифінг «Цифрові інструменти дослідження та візуалізації факторів впливу воєнних дій на стан довкілля» – Екологія Право Людина [Прес-реліз]. (2025, 26 лютого). Взято з <https://epl.org.ua/announces/pres-bryfing-tsyfrovii-instrumenty-doslidzhennya-ta-vizualizatsiyi-faktoriv-vplyvu-voyennyh-dij-na-stan-dovkillya/>

⁸ Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку: MegaLib.com.ua. (1992, червень). Взято з http://megalib.com.ua/content/2827_Deklaraciya_Rio_de_Janeiro_z_navkolishnogo_seredovisha_i_rozvitky_.html

⁹ Конвенція про захист Чорного моря від забруднення 1992 року. Протоколи до Конвенції, Конвенція Україна (1994). Взято з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_065#Text

¹⁰ Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів, Конвенція Організація Об'єднаних Націй (1996). Взято з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_031#Text